

Ще раз про загадку 124 стрілецької дивізії

Чому саме ще раз про загадку?[5,123-129] В першу чергу тому, що відомому краєзнавцю В.В.Вітренко не тільки так і не вдалось її розгадати. А ще і через те, що заплутавшись сам - ще і заплутав колег і читачів.[1,413-420]

Причин декілька. Головне – В.В. Вітренко взагалі не користувався ні архівними документами, ні мемуарами одного з головних учасників подій, щодо суті дослідження. І судячи по самої «рецензії» пошук істини і встановлення перебігу подій геть не було основною задачею цього дослідника.

Саме тому третину праці В.В.Вітренко складає цитати А.Гітлера і його позиція щодо «кінцевого рішення єврейського питання» і розлоге цитування майже на 3-х старинках не вказаного «джерела з Інтернету». Саме смішне, що за три абзаци до початку цитати він вимагає від автора вказувати номер сторінки на кожен цитату.[1,418-420]

Тому зрозуміло чому до збірнику вийшов перший, а не доопрацьований, доповнений і вчасно наданий варіант статті. Про все каже факт вищого ступеню «етичності» публікації суто політично і особисто заангажованої «рецензії» до обговорювання доповіді на конференції, на яку вона виносилось. Та ще і обсягом більшим за рецензуємий матеріал. У багатьох колег і читачів поява такого «бурлеску» В.В.Вітренка викликало м'яко кажучи подив. Звісно, при на жаль покійному М.Ю.Костриці таке було неможливо.

Саме тому автор змушений повторно повернутись до теми. Автор має право на репліку у будь який формі, тим більше після такої гезграбної спроби В.В.Вітренко дезавуювати архівні та інші матеріали, ввести в заблудження колег і читачів щодо дійсного перебігу подій. Де-яки доповнення до неопублікованого оригіналу в тексті показана курсивом

Минуло 74 роки, на дворі нова війна на сході України. Але і через більш 70 років не можна забути той оплачений великої кров'ю безцінний бойовий досвід, мужність і героїзм наших солдатів, бойову майстерність окремих командирів.

Як виникло питання щодо 124 стрілецької дивізії на Новоград-Волинщині? Під час роботи *автора* над статтею «Трагедія на берегах Случі»[4, 166-169] при вивченні перших масових розстрілів в Новоград-Волинському увагу автора привернула одна деталь. Як відомо їх проводили

штабні підрозділи 8-го мотопіхотного полку СС 27-28 липня 1941 р. [8,95-96] Деталь - це те, що саме послужило **формальним** приводом для розстрілів.

В ході подальших досліджень з'ясувалося наступне. Командувача 6-ї польовою армією генерал-фельдмаршала фон Рейхенау дуже турбували дії залишків 124-ї стрілецької дивізії в тилу армії (*згадку про групу Попеля в німецьких документах знайти не вдалось*)

. На його прохання вищим фюрером СС і поліції Росія-Південь обергрупенфюрер СС і генералом поліції Екельном була спланована і проведена акція. 25 липня 1941 р. їм був відданий відповідний оперативний наказ про акцію в лісах південніше дороги Рівне-Звягель

В наказі **Екельна** говорилося: «Нові факти показують, що частини цієї радянської дивізії, що знаходяться в лісах і навколишніх населених пунктах. Вони, мабуть, заховали гімнастерки і зброю і вдень, якщо не ховаються, знаходяться на цій території, маскуючись під **робітників** (впізнати можна по короткій стрижці і форменим штанам). Враховуючи відому політику Червоної Армії, слід очікувати, що перед цими частинами поставлена задача здійснювати акти саботажу. Крім того, ці частини вже здійснили напади на невеликі групи вермахту, так що вони представляють постійну загрозу для тилу армії і групи армій».

Далі в наказі зазначалося, що в живих повинні бути «тимчасово» залишені тільки українці у формі, їх слід як військовополонених відправляти в табори. Що стосується інших схоплених солдат і деяких груп цивільних», то, вказував Екельн, «полонених комісарів слід, після короткого допиту доставляти мені, для ґрунтового допиту фюрером СД мого штабу. З агентами-жінками або євреями, які надали себе Радам, слід чинити відповідним чином».[7, 780-781]

Для проведення цієї акції була призначена 1-а мотопіхотна бригада СС.[6, 95-96] Всього нею в ході акції 28-30 липня було розстріляно близько 2.5 тис. осіб, серед яких всього близько 100 військовослужбовців, близько 200 радпартфукціонерів, решта розстріляні – євреї, «...в тому числі 59 жінок, які надавали більшовицької системі істотну підтримку і видавали українське населення більшовицьким властям».[7, 775]

Подив автора викликав район проведення акції - «Звягель-долина р. Случ, Ново-Миропіль, Шепетівка-Ізяслав-Острого-долина р.Горинь ». Що могла там робити 124-а стрілецька дивізія **27-го стрілецького корпусу 5-ї армії**, яка на початок війни дислокувалася в Іванічевському (622-й стрілецький полк – Порицк), Владимир-Волинському (частина 34-го гаубичного артполку – Фасова), Горохівському (406-й стрілецький полк – Горохів, 469-й гарматний артполк – Брани) районах Волинської обл. та в Сокальському районі Львівської обл. (781-й стрілецький полк – Тартаків,, частина 341-го гаубичного артполку – Спасів). Штаб дивізії – Горохів. Дії дивізії підтримував 231-й корпусний артполк (м.Торчин)?[2, 16]

Саме там вона в перші години війни вступила в прикордонні бої, а на початку серпня захищала вже Київ у складі 37-ї армії ген. Власова.

Так що ж все-таки трапилося зі 124-ю стрілецькою дивізією, чому її не знайшли німці, яке відношення вона має до подій на новоградволинщині в липні 1941 р.? Відповідь на більшість запитань вдалося знайти в унікальному документі – «Доповідь командира 124 сд про вихід дивізії з оточення противником» (*далі-Доповідь*) *підписана начальником штабу 124 сд капітаном Повійчуком. Супровідна штабу 5-ї армії датована 28.07.41 и має резолюцію начальника штабу фронту генерал-лейтенанта Пуркаєва.*[6, 55-65] Цінним джерелом виявилися і мемуари генерал-лейтенанта Попеля.[3, 196-254]

Дислокована в безпосередній близькості до кордону, на видаленні 8-30 км від нього, 124-а стрілецька дивізія генерал-майора Пилипа Григоровича Суцего вже в 9 ранку 22 червня вступила в бій, опинившись на напрямку головного удару 6-ї польової армії *групи армій «Південь»*. На кожен недоукомплектований стрілецький полк дивізії довелося по однієї повно штатної піхотної дивізії німців (57-а, 75-а, 111-а піхотні дивізії). Крім того на обох флангах дивізія мала розриви з сусідами, близько 20 км на кожному. У ці розриви зліва і справа увійшли ще 11-а танкова і 297-а піхотна дивізії. Тож не дивно, що вона швидко потрапила в оточення, в районі Милятина Іваничівського р-ну Волинської обл. Дивізія, втративши зв'язок з своїми 27-м стрілецьким корпусом і 5-й армією, очікуючи деблокуючого контрудару, три дні тримала кругову оборону. Але контрудар був парирований противником.[6, 57]

За рішенням командира дивізії генерал-майора П.Г.Суцего, 25 липня 124-а стрілецька дивізія самостійно вийшла з котла. При цьому, під час виходу, дивізія розгромила німецький піхотний полк. Було захоплено 49 гармат різних калібрів, 40 автоматів, 150 гвинтівок і 104 полонених, убитими і пораненими противник втратив близько 1000 чол. Спроба пробитися до Луцька не вдалася і почалася героїчна епопея дивізії щодо подальшого виходу з оточення. За 4 дні боїв в тактичній зоні дивізія втратила 50% від свого 8,5 тис. складу.[2,58]

Під час виходу з оточення дивізія, вела тяжкі бої з переважаючими силами противника, громила його дрібні групи і гарнізони, сіючи паніку в тилу ворога. Під безперервним вогнем противника двічі форсувала р. Стир, р. Вілія в с. Вілія Острозького р-ну Рівненської обл., р.Горинь в с. Старигани Славутського р-ну Хмельницької обл.[6, 58,60]

Розділившись на дві частини, 5 липня дивізія спробувала взяти с. Козин Радівільського р-ну Рівненської обл. Була поставлена задача - взяти Козин в кліщі і розгромити штаб мотопіхотної дивізії, знищити гарнізон, тобто знищити заслон противника. Через запізнення до поля бою 62-го2 стрілецького полку майора Ш.Д.Карцхая з яким йшов командир дивізії генерал-майор П.Г.Суцій, узгодженого удару не вийшло. Після затяжного бою, противник був близький до повного розгрому. Але коли в тилу частин дивізії з'явилися німецькі танки - вона змушена була відійти. ***Повністю розгромити штаб німецької мотопіхотної дивізії не вдалось***

В ході бою був важко поранений П.Г.Сущій, командування дивізією прийняв на себе поранений в ногу командир 406-го стрілецького полку полковник Терентій Якович Новіков. Від отриманих ран 14 липня генерал майор П.Г.Сущій помер. В тому бою загинув і командир 622-го стрілецького полку майор Ш.Д.Карцхая, полк був відірваний від решти частин дивізії, відомостей про його подальшу долю автору знайти не вдалось. ***Зараз волинськими пошуковцями з участю автора триває розшук могил командира 22-го мехкорпусу С.М.Кондрусева і командира 124 сд П.Г.Суцего***

Після форсування р. Вілія, 17 липня дивізія вийшла в район озера Святе (17 км від м. Ізяслава). В районі оз. Святе частини дивізії наздогнала виходивша з оточення група замполіта * механізованого корпусу бригадного комісара М.К. Попеля, яка складалась із залишків т.зв. рухомої групи корпусу, яку він виводив з оточення з під Дубно.

При першій зустрічі командирів виникла деяка незручність. Ось що згадує про це М.К. Попель: «Мене різнуло така байдужість. Однак стримався, розумів, що пораненому, прикованому до воза Новікову нелегко командувати загоном. Не виключено, що його бентежило моє звання, боявся опинитися в ролі підлеглого. Можливо, сумнівався в бойових якостях нашого загону».[3, 247] ***М.К.Попель мав «ромба» у петлицях, Т.Я.Новіков -;-и «шпали».***

Звідси стають зрозумілими розбіжність скупих і сухих рядків доповіді Новікова, який був надісланий до штабу фронту 28 липня 1941 (тобто через чотири дні після виходу з оточення) із записаними і дуже художньо обробленими літературним критиком Е.В. Кордіним в 1959 р. мемуарами Попеля. ***Значну частину спогадів бригадного комісара звісно займає партійно-політична робота, у т.ч. під час виходу з оточення (партзбори, перевірка партквитків і т.ін.)*** Стає також зрозумілим, чому бійці 8-го механізованого корпусу в Доповіді згадано, а за Попеля ні.

Далі, з озера Святе обидві групи радянських воїнів пробиватися до своїх почали удвох, разом. ***За спогадами М.К.Попеля рішення приймалися на нараді командирів.***

Зосередившись, дивізія разом з групою Попеля спробувала у с. Варварівка (Барбарівка, 12 км на південь від м. Славута) форсувати р. Горинь. Але зіткнувшись з переважаючими силами противника (5-ю мотопіхотною дивізією СС «Вікінг»), який підтягнув міномети, дивізія вийшла з бою і різко повернула на північ. Розігнавши слабку охорону, частини дивізії захопила міст у с. Стригани (9 км на північ від м. Славута) і 18 липня благополучно форсувала р. Горинь. Після переправи продовжили рухатись на північ. Бо на схід та південь була відкрита місцевість, на північ. – лісисте–болотиста. Далі при переході шосе Славута- Анаполь 124-а стрілецька дивізія розгромила німецьку колону, знищивши 2 протитанкових гармати й 54 автомашини

Перейшовши шосе, дивізія пішла за маршрутом Грабова Буда-Городявка,-Кашперівка-Вересна-Дуплінкі. Ось так ведучи безперервну

агентурну і військову розвідку, постійно маневруючи, з безперервними боями і сутичками, пробираючись через болота 124-а стрілецька дивізія разом з групою Попеля і дістались до Новоградволинщині. Почалася гра з німцями в «кішки-мишки» із смертельним вірогідним результатом. Належало форсувати р. Случ.[6, 59]

Щоб уникнути втрат командиром дивізії прийняв рішення піти на військову хитрість. Полковник Т.Я.Новіков вирішив переправлятися на північний захід від Новоград-Волинського в напрямку Дідовичі, Калинівка.

В недобудованому Дідовічском вузлі оборони Новоград-Волинського укріпрайону противником було зайнято 12 ДОТів. В район с.Дідовичі були вислані дві партії військовий розвідки. Вони позначили себе перед переднім краєм противника, імітуючи підготовку прориву на Новоград-Волинський. Німці «кльонули» і підтягнули в Дідовичі бронемашини. Тим більше ворог знав місце і напрям руху. Була також вислана агентурна розвідка на Калинівку. Вона встановила наявність в селі тільки дрібних груп противника. Швидким нічним маршем несподівано для противника дивізія перетнула шосе Звягель-Рівне. Тільки після того, як хвіст колони перетнув шосе, підійшли бронемашини, але в темряві вогонь відкрити не змогли. Дивізія пішла в район Суховолі

В районі с. Суховоля авіарозвідка противника розкрила місце привалу дивізії. Противник почав підтягувати з Городниці артилерію і міномети. В с. Кам'янка (нині с. Партизанське_) німцями був відбитий продовольчий загін дивізії, що знаходився на заготовці продовольства..

Різким кидком дивізія залишила район Суховолі. Не відійшовши ще й на 4 км від місця привалу, як по ньому був зосереджений артилерійський і мінометний вогонь Втрат зазнало лише відстале бойове схоронення. Після чого дивізія зосередилася лісі в 8 км південніше Городниці

З метою дорозвідки і обману противника були вислані 3 партії агентурної і дві партії військовий розвідки на Городницю і Малу Цвілю. Крім того була проведена нічна командирська розвідка на с.Курчиця. Вона розкрила відсутність в селі моста. Агентурна і військова розвідки доповіли, що противник зайняв ДОТи Новоград-Волинського укріпрайону і підтягує артилерію з метою не допустити переправу дивізії через мости в Новоград-Волинську і Чижівка.[6, 60]

Отримавши необхідні розвіддані, полковник Т.Я.Новіков прийняв рішення саперами, переодягненими в цивільне із залученням колгоспників, під прикриттям авангарду 406-го стрілецького полку, призвести наводку моста в с. Курчиця. Наводка моста почалась 9.00 та о 15.00 була закінчена. Тобто міст був наведений на протязі 6 годин під носом у німців серед білого дня. Швидкими і облудними діями р. Случ була подолана. Після переправи дивізія здійснила 28-ми км марш і зосередилася в районі с. Глумча. Обійшовши зайняте противником Ємільчине, зробивши привал на р. Уборть, виславши розвідку в сторону Білокоровичі. [6, 61]

Ні в Доповіді, ні в спогадах Н.К.Попеля дата не вказана. Вочевидь це сталося не пізніше 22 07.41, через 2 тижня після захоплення Звягеля.

Але тут знову виникають чергові розбіжності між написаним «по гарячих слідах» документам і записаними через 18 років і дуже художньо обробленими спогадам і М.К. Попеля. В спогадах зазначено, що наведення моста проходило вночі, з вогневим контактом на світанку з противником, з нальотами німецької авіації на переправу та ще і у селі... Боголюбівка та ще за участю місцевого колгоспного бригадира і місцевих колгоспників.[3,249-250] Але німецька колонія Боголюбівка (мало того, що у 6 км від р. Случ, та ще в середині 30-х років повністю виселена, а колгоспні землі передані під військовий полігон). Не підтверджують це й наведені вище німецькі документи. Наведення мосту вдень і у с.Курчиця, без жодного пострілу автору підтвердили і колишні партизани, уродженці цього села **К.Н.Романчук та інші, яки допомагали радянським воїнам при його наведенні.**

І вже 24 липня 1941 р. 124-а стрілецька дивізія з приєдналися у дорозі залишками інших з'єднань, у тому числі групою на чолі з замполітом, комісаром 8-го механізованого корпусу, героєм танкової битви під Дубно бригадним комісаром М.К.Попелем, у кількості 1700 чол. при 4 45-мм гарматах (у групі Попеля було ще 3 37-мм трофейних німецьких гармати ПАК) вийшла з оточення в районі Білокоровичі.[6, 62]

Згідно стройової записці від 26.07.41 124 сд вийшла у кількості 1101 чол[5,65]. Чисельність групи Попеля встановити не вдалось. Крім того в групу Новікова увійшли залишки 87 сд, яки не вийшли з оточення у складі групи Бланка

Ось так і закінчився 32-х добовий 640 кілометровий, а з маневрами, боями і сутичками - близько 900 кілометровий марш 124 стрілецької дивізії по тилах противника. Противник втратив убитими і пораненими до 8 тис. чоловік. Було взято в полон 63 офіцера і 350 солдатів, знищено 270 автомобілів, 80 гармат 40 мотоциклів 5 бронемашин, захоплено близько 200 велосипедів.

Вихід 124 дивізії з оточення - яскравий зразок стійкості, мужності, героїзму, відданості справі солдат і офіцерів, грамотності та бойової майстерності окремих командирів.

Дії дивізії були відзначені в наказ № 270 Ставки Верховного Головного Командування Червоної Армії від 16 серпня 1941 р.: "Не тільки друзі визнають, а й вороги наші змушені визнати, що в нашій визвольній війні з німецько-фашистськими загарбниками частини Червоної Армії, величезне їх більшість, їх командири і комісари поводяться бездоганно, мужньо, а часом прямо героїчно. Навіть ті частини нашої армії, які випадково відірвалися від армії і потрапили в оточення, зберігають дух стійкості та мужності, не здаються в полон, намагаються завдати ворогові побільше шкоди і виходять з оточення. Відомо, що окремі частини нашої армії, потрапивши в оточення ворога, використовують всі можливості для того, щоб завдати ворогові поразки і вирватися з оточення.

... Комісар 8-го мехкорпусу бригадний комісар Попель і командир 406 сп полковник Новиков з боєм вивели з оточення 1778 озброєних чоловік. У

наполегливих боях з німцями група Попеля-Новікова пройшла 650 кілометрів, завдаючи величезні втрати тилах ворога».[9]

Пізніше вони були відзначені високими нагородами, Т.Я.Новіков – орденом Леніна, М.К.Попель – орденом Бойового червоного прапора.

Основою успішного виходу частин дивізії з оточення стало постійне безперервне ведення дальньої агентурної і ближньої військової розвідки.

Перед війною Т.Я.Новіков два роки служив на посаді начальника розвідвідділу штаба корпусу. Але доля є доля - генерал-майор Т.Я.Новіков не дожив до Перемоги кілька днів. У серпні 1942 р., під час Ржевско-Сичевський операції, в черговий раз виводячи вже 181 сд з оточення, потрапив у полон і помер від виснаження в квітні 1945 р. в концтаборі Флоссенбург. ***М.К.Попель, згодом член військової ради 38-ї армії, комісар 3-го мехкорпусу, член військової ради 1-ї танкової, згодом гвардійської, армії в званні генерал-лейтенанта дійшов до Берліна і помер у Москві у 1980 р.залишив мемуари.***

На останньому етапі, в Новоград-Волинському районі німці 124 стрілецьку дивізію разом з групою Попеля просто загубили. Про це свідчить і дата оперативного наказу Екельна - 25 липня, тобто коли дивізія вже вийшла до своїх.. А про час проведення акції і казати немає чого - 28-30 липня. Але нацисти «в накладі» не залишилися. Як вказувалося вище, під приводом зачистки лісів від залишків 124 стрілецької дивізії вони втратили понад 2 тис. євреїв.

Ось так доля 124 стрілецької дивізії чисто ситуативна переплелася з долею пересічних мешканців м.Новоград-Волинського (перші масові втрати) і регіону середньої частини Погориння і Надслуччя. Так само і з подіями в Новоград-Волинському районі в липні 1941 р. Стійкість і мужність воїнів, свідками і учасниками яких стали мешканці Звягельщини яких переплелися зі стражданнями цивільного населення. В нашому випадку – з прямим військовим злочином проти нього. Як завжди на війні, найбільш страждає саме цивільне населення.

1. Вітренко В. В. Про деякі «дефініції» і не тільки одного місцевого краєзнавця//Місто Новоград-Волинський і Звягельщина на зламі 40-х років.- Житомир, 2015

2. Владимирский А. В. На киевском направлении. По опыту ведения боевых действий войсками 5-й армии Юго-Западного фронта в июне—сентябре 1941 г. — М., 1989.

3. Попель Н.К. В тяжкую пору. — М.-СПб., 2001

4. Провоторов О.М. Трагедія на берегах Случі//Екологічні проблеми річки Случ та інших водних плес Житомирської області. Туристсько-рекреаційні зони Надслучанського краю.-Житомир., 2011

5. Провоторов О.М. Загадка 124 стрілецької дивізії Червоної армії//Місто Новоград-Волинський і Звягельщина на зламі 40-х років.- Житомир, 2015

6. ЦАМО ф.229 оп.161, спр.89

7. Boll B. "Aktionen nach Kriegsbrauch". Wehrmacht und 1. SS-Infanteriebrigade 1941 // Zeitschrift für Geschichtswissenschaft. 48. Jahrgang 2000, Heft 9/

8.. "Unsere Ehre heißt Treue". Kriegstagebuch des Kommandostabes RF SS, Tätigkeitsberichte der 1. und 2. SS-Inf. Brigade, der 1. SS-Kav. Brigade und von Sonderkommandos der SS. Frankfurt/Main–Wien–Zürich, 1965..

9. http://www.hrono.ru/dokum/194_dok/19410816.php

.....

www.zwiahel.ucoz.ru